

Posudek na dizertační práci Vladana Hanulíka, Nekonvenční léčebné taktiky v době profesionalizace medicíny. Vznik a vývoj lázní Gräfenberg v 1. polovině 19. století, 2 díly, Pardubice 2013, 391 stran plus přílohy.

Je pro českou historiografii příznačné, že na nejnovější posuny a změny paradigmatu v historickém bádání reaguje se značným zpožděním. Zatímco české dějiny (vědeckého) lékařství mají dlouhodobě své historičky a historiky, historie alternativních léčebných přístupů na svého historika (či historičku) teprve čekala. Předkládanou dizertační prací se jí dostalo erudovaného a ctihodného zástupce: nekonvenční/alternativní léčebné praktiky, v tomto případě především hydropatie, zde nejsou chápány jako podřadné, okultní či jinak šarlatánské, nýbrž jako zákonitá součást vývoje „léčebného pole“: v momentě, jak říká autor, kdy začneme „vědeckou“ a „alternativní“ medicínu studovat odděleně, měníme výsledek historické analýzy ve výchozím bodě interpretace (s. 12).

Originalitu tématu práce lze tedy hodnotit nejen vzhledem k přínosu pro českou historiografii (v západní historiografii se práce věnující se alternativním léčebným praktikám začaly objevovat už v 80. letech 20. století – s. 6), ale též vzhledem k současnému vnímání alternativních přístupů ve zdravotnictví, pro které se vlivem postmoderny a zániku víry v nezastavitelný pokrok civilizace vžil pojem, jak upřesňuje autor, komplementární medicína. Přesto jsou diskurzy zdraví a nemoci ty, které nejvíce podléhají disciplinačním praktikám, každý názor, jenž se vymyká dominantnímu diskurzu, je hodnocen jako nezodpovědný a nebezpečný nejen pro jednotlivce, ale pro celou společnost (s. 11).

Práce tak připomíná, že bariéry, které oddělují profesionální lékařství a ostatní praktiky, jsou sociálně konstruované, čímž významně mění (vědecký) pohled na alternativní přístupy v medicíně – práci je tak možno rovněž vnímat jako přesahující do mezioborového, historicko-medicínského diskurzu s nadějí, že bude čtena (či její části) i odborným lékařským publikem.

Sociálně-konstrukční teoretické východisko autora, rezonující kolem zásadních pojmů poststrukturalistické historiografie medikalizace (Foucaultův pojem bio-moci) je však hned v počátku podrobeno revizi (inspiračními zdroji jsou zde díla Roy Portera a Michela de Certeau) a je to právě snaha o revizi „homogenní povahy výkonu léčebných aktivit v první polovině 19. století“, která se stala určujícím analytickým prostředkem autorova přístupu k danému tématu. Nutno konstatovat, že dané analytické východisko (stejně jako navazující sofistikovaná a promyšlená interpretace pramenů) bylo umožněno autorovou obeznámeností se zahraničními teoreticko-metodologickými pracemi, ať už německé či anglo-saské proveniencí, a to v míře, která v našich krajích dosud není obvyklá.

Pozoruhodný dialog mezi dvěma zvolenými interpretačními rovinami (přičemž je tento dialog v každé kapitole nastíněn v jiné poloze) – rovinou dějinných aktů jako výsledků skutečných lidských činů a sociálních praktik a rovinou vidící tyto činy a praktiky jako performované jen v textech – se pak odehrává na základě analýzy tří druhů pramenů, příhodně zvolených a organicky do sebe zapadajících - jak textů vzniklých v době působení V. Priessnitze, které ovlivňovaly vznik a vývoj hydropatického diskurzu (korpus hydropatické literatury), tak textů vzniklých z činnosti orgánů úřední povahy a

v neposlední řadě autorovi posloužily dochované prameny osobní povahy, ego-dokumenty pacientů a hostů V. Priessnitze.

Autor v závěru dospívá ke zjištění, že k definitivnímu prosazení diskurzu bio-medicíny dochází později, než by dával tušit samotný tento diskurz, tedy až ve druhé polovině 19. století – což přesvědčivě doložil prostřednictvím svých čtrnácti analytických kapitol – od výchozí kapitoly, charakterizující vznik „léčebného pole“ v první polovině 19. století, přes formování hydropatického diskurzu, sledování proměn hygienizačního diskurzu společnosti atd. až po proměny lázeňské sociability a komunikace.

I kdyby zůstalo jen u této polohy, práce Vladana Hanulíka by byla dostatečně pozoruhodnou a novátorskou, revidující nejen teze konstruktivistické historiografie, ale i samotnou historiografii Vincenze Priessnitze: dekonstrukcí mýtu se mu podařilo přesvědčivě dokázat, že mnohé atributy přičítané Priessnitzovu působení byly součástí diskurzu hydropatie, formujícího se ve 30. letech 19. století (romantizující krajina, rovnostářský přístup, nevzdělanost a přirozenost léčitele), který si ovšem obratně přisvojil konstrukce současně vznikajícího hygienizačního diskurzu (prospěšnost vody pro očistu a zdraví těla).

V předkládané práci si však cením ještě jednoho aspektu – přes často používaný konstruktivistický slovník (v práci se možná až příliš často „performuje“, „funduje“, uvádějí se na scénu „ekipy“ a „lexie“) a složité analyticko-interpretační operace (uplatňování tematicky odlišných teoretických východisek zahraniční historiografie téměř u každé z kapitol), je práce napínavým a strhujícím příběhem – příběhem vody, medicíny, Vincenze Priessnitze a jeho pacientů. Možná právě proto čtenáře nečekaně překvapí závěr na místě, kde by chtěl číst dále – autor sice vysvětlil, že předkládaná práce „nerekapituluje veškeré aspekty života a působení Vincenze Priessnitze“ (s. 41) a v tomto ohledu nelze nic vytknout, přesto dojem, že konec příběhu chybí, zůstává.

Zastavme se u jedné z nosných interpretačních rovin autorova výkladu – totiž roviny působení individuality v historickém procesu. Autor na základě rozboru dopisů kněžny Sapiehové (kapitola 15) dospívá k závěru, že uplatňování vlastní strategie v léčbě bylo v první polovině 19. století možné (což mu slouží jako další důkaz revize teze o dominantním diskurzu profesionální medicíny v této době). Na druhé straně srovnává dva prameny osobní povahy neteře kněžny Sapiehové, Jadwigy, dopisy z lázní a paměti psané desítky let později a každý z nich interpretuje jako ovlivněný diskurzem své doby (první nevyhraněností diskurzu profesionální medicíny, druhý psaný v době jeho plného prosazení). Otázka zní – není ona „role individuality“, přičítaná kněžně Sapiehové opět jen působením určitých sociálně-kulturních vzorců, v tomto případě nevyhraněnosti medicíny? Tuto otázku vznáším proto, že v některých oblastech bádání, především v současné sociálně-kognitivní neurologii, nebyly konstruktivistické přístupy dosud překonány a mnohé teze svědčí spíše o dominantním vlivu kulturních šablon a skriptů – jedinec je v tomto ohledu „bezmocný“ (viz jazykově německé práce o paměti a vzpomínání – např. Markowitsch, Welzer).

Další drobnou poznámku mám k uváděné hierarchizaci šlechty, související s autorovou snahou o postihnoutí vývoje počtu návštěvníků lázní a jejich sociální příslušnosti (tato téměř sisyfóská práce musela stát autora vzhledem k roztříštěnosti pramenů a jejich nekompatibilitě nezměrné úsilí – včetně precizně vymodelovaných srovnávacích tabulek). Jak sám autor uvádí, rozlišení na nižší a vyšší šlechtu už v této době ztrácelo smysl. Přesto někteří historikové ještě v této době šlechtu na nižší a vyšší rozdělují - do vyšší šlechty řadí též barona (svobodného pána), rytíř a prosté šlechtictví pak odkazuje na šlechtu nižší (Županič). Bylo by možné vysledovat, kde se nachází dělící čára vyšší a nižší šlechty v prostoru lázeňské sociability (tedy už u hraběte, nebo až u svobodného pána)?

Dodejme, že práce má vhodnou strukturu i formu, je psaná kultivovaným jazykem, téměř prosta překlepů (např. česky správně Pálffy). Některé pasáže se sice opakují v další kapitole, ale to vzhledem k teoreticky složité povaze „narrativu“ nepůsobí příliš rušivě.

Práci vřele doporučuji k publikování, ovšem s poukazem na výše zmiňované okolnosti.

Závěrem možno konstatovat, že dizertační práci Vladana Hanulíka považuji za tematicky originální, koncepčně přínosnou a veskrze inspirativní, proto ji velmi ráda doporučuji k obhajobě jako práci dizertační.



Radmila Švaříčková Slabáková

Jihlava, 4. listopadu 2013